

YEVGENİ ZAMYATİN ÜTOPYA ALGILARINI YENİDEN KURARKEN*

Birsen Karaca**

 amyatin’i farklı kılan, ütopya algılarını değiştiren bir yazar olmasıdır. Bunu anti-ütopya konulu romanı *Biz* aracılığıyla dünya okurlarına ulaşılarak başarmıştır. Amacımız, yazarı söz konusu başarıya götüren süreci takip etmek. Bu nedenle *Biz*’in yazılışında rol oynayan faktörler ve eserin yayımlanmasıyla birlikte verilen tepkiler ilgi odağımızda olacak. Dikkatimizi özellikle, yazarın İngiltere temasını işlediği “Adalılar” (1917) ve “İnsan Avcısı” (1918) başlıklı öykülerine yoğunlaştıracamız. Çünkü savımız, Zamyatin’in *Biz*’de İngiltere’yi model olarak kullanmış olabileceği yönündedir. Bu savın dayanağı ise, her ne kadar *Biz*’de İngiltere’den hiç bahsedilmese de söz konusu öykülerde kullanılan pek çok motif, imge, düşünce ve değerlendirmenin *Biz* için bir nevi laboratuvar çalışması niteliğinde olmasıdır.

“Adalılar” ve “İnsan Avcısı”nda anlatılanlar önemli, çünkü Zamyatin 20. yüzyılın ilk çeyreğinde İngiltere’nin teknoloji alanında ulaşmış olduğu gelişmişlik düzeyini, aşırı disiplinli sosyal yaşamını ve düşünce dünyasını iki yıl boyunca yaşayarak gözlemleme olanağına sahip olmuş ve gözlemleri sonucunda topladığı materyalleri de bu iki öyküde kullanmıştır.

* Bu çalışma 4 Haziran 2010 tarihinde İstanbul Üniversitesi Slav Dilleri ve Edebiyatları tarafından düzenlenen “Çağdaş Rus Edebiyatı ve Sanatında Yeni Arayışlar” konulu sempozyumda sunulan bildiri metnidir.

** Prof.Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Konuya başlamadan önce, bireylerin (ve de toplumların) algı mekanizmalarının tek bir kaynaktan beslenmediğini, yaşamı ve nesnelere, doğduğu gündünden itibaren kazandığı deneyimler, edindiği bilgiler, yaptığı gözlemler, unuttukları ve anımsadıklarıyla algıladığını vurgulamakta yarar var (Karaca 2006: 39-70). Bu nedendir ki, Zamyatin'in ütopya algısı incelenirken yazarın yalnızca İngiltere'deki değil, İngiltere'ye gitmeden önceki yaşamıyla ilgili bilgiler de göz ardı edilmemelidir.

Yevgeni Ivanoviç Zamyatin (1884-1937) Çarlık Rusya'nın yıkılışına, Birinci Dünya Savaşına, iç savaşa ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kuruluşuna tanıklık etmiş geçiş dönemi yazarlarından. Yazarın yaşam öyküsü kısaca şöyle: babası Ortodoks papazı, annesi piyanist, kendisi gemi inşaat mühendisidir. 1905 yılında Bolşeviklerin bir toplantısına katıldığı için tutuklanmıştır: tutukluluk süreci 1906 yılında sona erer. 1908 yılında Bolşeviklerin partisinden ayrılmıştır. Daha sonra Rusya'nın en büyük buzkırını Aleksandr Nevski'nin inşası için İngiltere'ye gönderilmiştir. Bu görevi dolayısıyla 1916-1917 yılları arasında Newcastle'da yaşamıştır.

Biz'in yayımlanmasıyla birlikte yaşananlara gelince. *Biz*'in yazılış tarihi 1920'dir. Eserin ilk baskıları konusunda farklı bilgiler olmakla birlikte mevcut verilere göre, ilk Rusça baskısı 1924, ilk İngilizce baskısı 1927 yılında yapılmıştır (Annenkov 1989:125). Yorumcular, Zamyatin'in artık eserlerinde "Komünistlerin yegane gerçeğe ulaşma ve bu gerçeğin araçlarından zevk alma"(Kazak 1996:149) iddialarına karşı alternatifler üretmeye başladığını söylüyor. Sosyalist sistemin yöneticileri de bu görüşte olmalı ki yazar 1922 yılında tutuklanıyor, hatta tekrar dönmek üzere yurtdışına çıkması öneriliyor (Kazak 1996: 149). Zamyatin o gün bu öneriyi reddediyor, ama ileride bu "sürgünlük hakkını" tekrar alabilmek için zorlu bir mücadele verecektir.

Bu olay şöyle gelişir: Rusya'da yasaklı olduğu için faaliyetlerini Prag'da yürüten **Volya Rossii** adlı yayınevi 1927 yılında *Biz*'i yayımlar. Bunun üzerine yazarın, yönetimle ve Sovyet Yazarlar Birliği'yle zaten gergin olan ilişkileri iyice bozulur ve yazar edebiyat çevreleri tarafından dışlanır. Durum öyle bir hal alır ki, Zamyatin dönemin devlet başkanı Stalin'e hitaben geri dönmek üzere yurtdışına çıkışına izin verilmesi için bir mektup yazar. Maksim Gorki'nin de yardımıyla 1931 yılının Kasım ayında söz konusu izni alır. 1932 yılının Şubat ayından itibaren Paris'te yaşamaya başlar, eserleri ise ülkesinde 1988 yılına kadar yasaklı kalır (Karaca 1994:131).

Bu bilgilerden sonra ilgimizi ütopyacı düşünce üzerine yoğunlaştıralım ve ütopya ve anti-ütopya konulu eserler arasındaki temel farkı belirleyelim. Kavramsal olarak *yokülke*, *güzelülke*, *düşülke* gibi anlamları karşılayan ütopya, yazarın mevcut olana karşı alternatif bir toplumsal tasarım yapma düşüncesinden yola çıkarak eserinde ele aldığı estetik bir konudur. Anti-ütopya konulu eserlerde ise eleştiri iki katmanlıdır: anti-ütopya yazarı hem geleneksel ütopyalarda olduğu gibi mevcut olanı, yani yaşanmakta olan dünyayı hem de ütopyalarda tasarlanmış olan alternatif ülkeyi/devleti eleştirir. Kısaca, anti-ütopya yazarı da ütopyaları eleştirirken tıpkı öncülü ve öncelleri olan yazarlar gibi bir ütopya kurar, onların geliştirdiği eleştiri araçlarını kullanır, ama bir farkla. Anti-ütopya yazarı, ütopyacı yazarların yüzyıllardır son derece naif bir yaklaşımla tüm bireylerinin mutlu olduğu cennet ülkeyi tasarlarlarken

aslında kurdukları ütopyalarla “bırer diktatörlük” (Somay 1988: 10) hayal ettiklerine vurgu yapar, her bireyin kendi cenneti olabileceği olasılığına dikkat çeker ve bireyi devre dışı bırakan teknolojinin refaha değil felakete neden olabileceği konusunda okurunu uyarır. Bu açıdan bakıldığında anti-ütopya konulu eserlerde ütopyaların “mükemmelliğine” gösterilen tepkinin (Somay 1988: 10) baskın olduğu fark edilir.

Kısa bir tarih gezisi yaparak anımsayalım. Dünya okurları ütopya sözcüğüyle ilk kez 1516 yılında, Thomas More’un “*Utopia*” adlı eseri yayımlandığı zaman karşılaşmıştı. Oysa hem felsefe hem de edebiyat alanında yazılan ütopya konulu ilk eser, ütopya sözcüğü doğmadan çok önce okurlarıyla buluşmuştur. Felsefe alanında Platon’un “*Devlet*”i, kesin olmamakla birlikte M.Ö.384-377 yılları arasında yazılmıştır. Edebiyat dünyasında ise Arap yazar Ibn Tufayl’in (1106-1185) “*Hay Ibn Yekzan*”ı 1169 yılından sonra yazmış olabileceği varsayılıyor (Aytaç 1989). Bugün çeşitli dillere çevrilerek dünya okurlarıyla buluşacak kadar başarılı olmuş ve günümüze kadar yaşama başarısını göstermiş ütopya konulu eserlerin niceliği dünya edebiyatlarında ütopyacı düşüncenin güçlü bir geleneği olduğunu söylememize dayanak oluşturuyor. Bu eserlerin çağlara göre dağılımına gelince, edebiyat dünyasında Aydınlanma Çağından başlayarak ütopya konusuna giderek artan yoğunlukta bir ilginin olduğunu, 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra da bu ilginin doruk noktasına ulaştığını söyleyebiliriz. Yine aynı dönemde ütopyacı düşünceye karşı eleştirel bakış açısı gelişmeye başlamıştır, 20.yüzyılda ise anti-ütopya konulu eserler doğmuştur. Zamyatin’in *Biz*’inden sonra yazılan ve dünya okurlarıyla buluşan eserlerin hemen hepsinin anti-ütopya konulu olduğunu söyleyebiliriz.

Yeri gelmişken, anti-ütopya (distopya) sözcüğünü ilk kez 1868 yılında İngiliz düşünür ve ekonomist John Stuart Mill’in (1806 –1873) kullandığını ve Mill’in Rus edebiyatındaki etkisini de vurgulamak gerekir. Mill’in feminist görüşleri N.G.Çernişevski’nin “*Şto delat?*” adlı romanında yansımaları bulur ve bu, bağımsız bir çalışmaya konu olabilecek niteliktedir. Zamyatin yarattığı eser kişilerinden bazıları için prototip olarak Mill’i kullanmıştır. Bunu somut verilerle destekleyelim: O’Kelly ve Bealy tıpkı Mill gibi Iskoçtur ve İngilizlerin katı ve kuralcı yaşamlarını benimsemezler, Bealy ayrıca fiziksel özellikleriyle de Mill’e benzer. *Biz*’de ise Mill’in yerini Rus şair A.S.Puşkin almıştır: Puşkin, eser kişilerinden şair R-13’ün prototipidir. Mill’le ilgili görüşün dayanağı Mill’in biyografik bilgileridir (Mill 1873). Puşkin ise *Biz*’le ilgili daha önce yapılan çalışmalarda araştırmacılar tarafından tespit edilmiş ve bulgular kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bu tespitler, Zamyatin’in ütopya algısındaki gelişim çizgisini takip etmemize olanak veren önemli ipuçlarıdır.

Savımız “Adalılar” ve “İnsan Avcısı”nın anti-ütopya konulu Biz için bir laboratuvar çalışması niteliğinde olduğu yönündeydi. Dolayısıyla, *Biz*’in bu eserlerle benzerliklerini bulmamız gerekiyor. Ama daha öncesinde “İnsan Avcısı”nın, “Adalılar”dan doğmuş bir öykü olduğu bilgisini aktarmakta yarar var. T. Davıdova’nın verilerine göre, Zamyatin bu bilgiyi kamuoyuna kendisi duyurmuştur. Ama bu bilgi olmadan da okur söz konusu iki öykü arasındaki organik bağları net olarak görebiliyor. Her iki eserde okurun dikkatine sunulan gelenekler, alışkanlıklar, inançlar, toplumsal normlarla ilgili ve anlatılan eser kişilerinin karakterlerindeki, mesleklerindeki, davranış ve ilgi alanlarındaki benzerlikler, leitmotif

olarak tekrarlanan cümleler, sözcükler, renkler, imgeler uzman olmayan okurların gözünden de kaçmayacak netliktedir.

Şimdi konumuza dönelim ve bu iki öykü ile *Biz* arasındaki organik bağlardan yalnızca ilginç olabileceğini düşündüğümüz bir kaçını sıralayalım:

1) *Biz*'de Tek Devlet'in yöneticisi Velinimet'in Integral aracılığıyla evrendeki gezegenleri tek çatı altında toplama projesi vardır. "Adalılar"da ise Mr.Dyuli yazmış olduğu "Zorunlu kurtuluş Ahiti" ile başkanlığını yaptı Sain Hinojo Cemaatini büyütme ve devamlılığını sağlamak için proje geliştirir.

2) *Biz*'de numara olarak adlandırılan ve dış görünüşleriyle bir fabrikanın seri üretimi gibi olan bireyler, daha önce "Adalılar"da "Pazar Centilmenleri" alt başlığında tanıtılan Vikar Dyuli'nin müritleri gibidirler. Yine "Adalılar"da Saint-Hinojo Kilisesi'nin kapısını çalan "kortej halindeki beyaz yakalı, tıraş edilmiş çocuklar" *Biz*'in eser kişileri olan numaraların ilk taslakları gibidirler.

3) *Biz*'de her numaranın odasında mevcut olan çizelge, "Adalılar"daki Vikar Dyuli'nin çizelgesinin bir benzeridir.

4) "Adalılar"da Didi büyüleyici aykırı kişiliktir. *Biz*'de bu rolü I-330 üstlenmiştir.

5) *Biz*'de Tek Devletin kurallarını çiğnemenin cezası ölümdür ve bu kuralın kurbanı kadın "numer" I-330'dur. "Adalılar"da "Zorunlu Kurtuluş Ahiti"nin kurallarını çiğnemek ise Kemble'a ölüm getirmiştir. "İnsan Avcısı"nda kurban yine bir kadındır Mrs.Craggs. Ama bu kez ölüm cezasını veren koca Mr.Craggs'dır.

6) *Biz*'de leitmotif olarak kullanılan ve seksi sembolize eden pembe renk, daha önce "İnsan Avcısı"nda leitmotif olarak ve aynı sembolize değeriyle tekrar etmişti.

7) "İnsan Avcısı"nda Craggsların Pazar günü için temizlenmiş olan pencere camları, *Biz*'de yaşam mekanları için duvar olarak kullanılmıştır.

8) "Adalılar"da Mr.Dyuli'nin müritleriyle birlikte olduğu yemeği tanımlamak için "misteriya" sözcüğüyle antik dinlere yapılan gönderme ve Hıristiyanlıkla ilgili ayinler *Biz*'de yansımaları şöyle buluyor:

"..., antiklerin dinsel ayinleri bizim törenlerimize benzermiş. <...> Onlar tanımadıkları Tanrı'ya taptılar, oysa biz tanıdığımız Tanrı'nın hizmetindeyiz." (Zamyatin 1988:40). Oysa aynı eserin 94. sayfasında Hıristiyanlığa bir gönderme yapılır: I-330 kaşlarını çatınca yüzünde haç işareti belirir.

...

Sonuç olarak, karşılaştırma yöntemiyle daha pek çok veri elde edilebilir. Bu veriler Zamyatin'in İngiltere ile ilgili gözlemlerinin yeniden tasarımı olan "Adalılar" ve "İnsan Avcısı"nın *Biz* için bir nevi laboratuvar işlevi gördüğünü destekleyecek nicelik ve niteliktedir. Bu da Zamyatin'in anti-ütopyacı bakış açısıyla eleştirdiği "mükemmel" için İngiltere'yi model olarak kullanmış olabileceğini düşünmemize dayanak oluşturuyor.

KAYNAKÇA

1. Annenkov, Yuri, Yevgeni Zamyatin, Literaturnaya uçyoba, 1989, No:5.
2. Aytaç, Bedrettin, Ibn Tufeyl'in "Hay Ibn Yekzan" Adlı Romanının Öz, Biçim ve Üslup İncelemesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989 (Yüksek Lisans Tezi).
3. Bulgakov/Zamyatin Stalin'e Mektuplar, çev. İsmail Arıkan, İletişim, İstanbul, 1991, s.66-91.
4. Davidova, Tatyana, "Zamyatin'in Eserlerinde İngiltere İmgesi" Bkz. http://revolution.allbest.ru/literature/00134103_0.html
5. Karaca, Birsen, *Sözde Ermeni Soykırımı Projesi//Toplumsal Bellek ve Sinema*, Say, İstanbul, 2006.
6. Karaca, Birsen, Rus Edebiyatında N. G. Çernişevski'nin "Şto delat?", Ye. İ. Zamyatin'in "Mi" ve Türk Edebiyatından Peyami Safa'nın "Yalnızız" Adlı Eserlerinde Ütopya, , Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994 (Yüksek Lisans Tezi).
7. Volfgan Kazak, Leksikon russkoy literaturı XX-ogo veka, RİK "Kultura", Moskva, 1996.
8. Somay, Bülent, "Zamyatin'in 'Biz'i Biz miyiz?" (Önsöz), Yevgeni Zamyatin, *Biz*, çev. Füsün Tülek, Ayrıntı, 1988, s.10.
9. Şaytanov, Igor, Master, Russkaya literatura XX-ogo veka, voprosı literaturı, 1988, N.12.
10. Mill, John Stuart, *Autobiography*, London, 1873. Bkz. <http://www.utilitarianism.com/millauto/>
11. Zamyatin, Yevgeni, *Biz*, çev. Füsün Tülek, Ayrıntı, 1988.
12. Zamyatin, Yevgeni, "Adalılar", bkz. *Sabaha Karşı Toprak Şifa Bulacak*, çev. Birsen Karaca, Kavis, İstanbul, 2010.
13. Zamyatin, Yevgeni, "İnsan Avcısı", bkz. *Sabaha Karşı Toprak Şifa Bulacak*, çev. Birsen Karaca, Kavis, İstanbul, 2010.

Özet

Bu makalede Zamyatin'in ütopya algılarını nasıl değiştirdiğine dikkat çekilmektedir. Zamyatin'in Biz adlı romanı dünya edebiyatlarında anti ütopya konusunu işleyen ilk eserdir. Biz'in yazılışında rol oynayan faktörler ve eserin yayımlanmasıyla birlikte verilen tepkiler bu çalışma için önemli. Çünkü bu çalışmanın savına göre, Zamyatin'in daha önce yazdığı "Adalılar ve "İnsan Avcısı" başlıklı öyküleri anti-ütopya konulu Biz için bir laboratuvar çalışması niteliğindedir.

Anahtar Sözcükler: Zamyatin, utopia, anti-ütopya, "Biz", Bolşevik, "İnsan Avcısı", "Adalılar".

ABSTRACT

The objective of this article is to draw attention to how Zamyatin changes utopia associated perceptions. The first anti utopian novel ever written in the world literature is We by Zamyatin. The underlying factors for writing as well as the reactions after the publication of the work are of great importance for this study, because, according to the argument of this study, the previous two stories by Zamyatin titled "The Islanders" and "A Fisher of Men" are laboratory examinations for We on anti utopian concept.

Key words: Zamyatin, utopia, anti utopian, "We", Bolshevik, "A Fisher of Men", "The Islanders".